

УДК 316.472.47

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

Афанасьєв Дмитро Миколайович

м.Ужгород

У статті проаналізовано сучасні підходи до розуміння суті категорії «соціальний потенціал». Автор зосереджується на аналізі наукових джерел, які розглядають соціальний потенціал як характеристику соціальної взаємодії акторів. В дослідженні вказується необхідність розмежування понять «потенціал», «ресурси», «капітал», кожне з яких має власну сферу застосування.

Ключові слова: потенціал, соціальний потенціал, соціальні ресурси, соціальний капітал.

В загальних рисах термін «потенціал» означає приховані можливості. Широке його трактування полягає в тому, що потенціал розглядається як джерело можливостей, котрі можуть бути приведені в дію, та використання для вирішення різноманітних питань. Тобто можливості особи, підприємства, суспільства, які

ще не виявилися, або виявилися не повністю. Потенціал являє собою узагальнену характеристику ресурсів, прив'язану до простору і часу. Поняття «соціальний потенціал» є категорією соціології, тому проблема формування та реалізації соціального потенціалу в соціумі потребує наукової рефлексії.

Мета статті – розкрити теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «соціальний потенціал».

Початок соціологічних розвідок щодо окреслення поняття соціального потенціалу пов'язаний з працями Ф.Фукуями, П.Бурдьє, Д.ж.Коулмена, Р.Патнема. Серед вітчизняних дослідників дотичні питання розглядали С.Бабенко, Н.Тютюнник, М.Лесечко, А.Чемерис та інші.

Т.Бабан узагальнюючи думки різних авторів стосовно визначення категорії «потенціал», зазначає, що він уявляє собою наявні (реальні) або приховані сукупні можливості, ресурси, запаси

або джерела, що використовуються чи можуть бути використані або мобілізовані для досягнення певної мети, рішення певної задачі, виконання цілеспрямованої роботи в якій-небудь галузі, діяльності, сфері. З одного боку потенціал – це наявні можливості та ресурси, що є в наявності та використовуються або можуть бути використані для досягнення визначної мети. З іншого – це невикористані можливості підвищення ефективності виробництва чи діяльності. Тобто потенціал характеризується двома рівнями: досягнутим або наявним та перспективним [1].

Відзначимо, що можливості повною мірою не виражають сутність потенціалу. Суспільство, напрацьовуючи свій сукупний соціальний потенціал, може надавати людям усе нові і нові можливості. Проте, якщо у ньому інтереси особистості в ім'я суспільних інтересів приносяться і не виявляється належної турботи щодо розвитку її власного потенціалу, то розквітає утриманство, апатія і пристосовництво.

Відповідно, неправомірно отожднювати поняття «потенціал» із сукупністю можливостей. Не всі можливості, що відкрилися перед певною системою (суспільством, особистістю, наукою і т.д.), можуть характеризуватися як потенціал.

Ресурсне тлумачення поняття «потенціал» теж відзначається логічною недосконалістю, нерозміреністю. Під ресурсами слід розуміти деяку сукупність носіїв властивостей і характеристик, що мають значущість для функціонування тієї чи іншої системи і забезпечують її існування. Відповідно, всю складову потенціалу, що формується за рахунок ресурсів, можна визначити як ресурсний потенціал, який поділяється на актуальний і неактуальний. У випадку такої інтерпретації поняття «потенціал» дійсно буде містити у своєму змісті весь обсяг поняття «ресурси». Що ж стосується зворотнього зв'язку між цими поняттями, то, мабуть, потенціал не обмежується тільки ресурсами.

С.Бабенко стверджує, що важливим є змістовне розведення понять «потенціал», «ресурс» і «капітал». Якщо «потенціал» - це можливість, ймовірність застосування наявних ресурсів, які має соціальний актор (індивідуальний або груповий), то «капітал» - це реально затребувані в повсякденних практиках ресурси, які дійсно використовуються соціальними акторами для досягнення власних цілей і результатів соціальних практик. При цьому «ресурси» можуть бути і матеріальними (фінансові, технічні та ін), і особистісними (риса характеру, особисті якості, рівень освіти та ін), і соціальними (включеність у соціальні мережі, сімейний стан), і організаційними (приналежність до організацій, підприємствам, партіям та ін), і символічними (наявність звань, авторитету, кредиту довіри) [2].

Н.Тютюнник доводить, що терміни «капітал», «ресурс» і «потенціал» мають багато спільного. Всі вони означають «засіб», «можливість», якими можна скористатись. Але є ряд відмінностей. Капітал повинен відтворюватися та приносити прибуток. Ресурс – це теж засіб, можливості, якими можна скористуватися. Але ресурс може бути використаним, а може залишитися у запасі [3].

Соціальний потенціал - це ресурси, які спільнота може засвоювати. Межі засвоювання визначаються об'єктивними і суб'єктивними факторами. До перших відносяться доступність ресурсів, до других - готовність спільноти їх засвоювати. Російський дослідник О.Шкаратан визначає «потенціал» як «... присвоєні ресурси, які група здатна і готова застосувати у своїх інтересах і застосовує, спираючись на суб'єктивні фактори (традиції, моделі поведінки і т.д.) [4]. Що стосується потенціалу соціальних груп, що протистоять один одному в боротьбі за оволодіння ресурсами, наявними у даного соціуму, то він оцінюється за присвоєним групою ресурсам, за об'єктивною можливістю та суб'єктивною готовністю оволодіти додатковими ресурсами, використовувати їх, нарощувати і т.д.

О.Шкаратан виділяє наступні компоненти соціального потенціалу:

1) кваліфікаційно-професійний потенціал (освіта, професійна підготовка, управлінський досвід), тобто вже наявний у даної групи людський капітал, здатність і готовність його застосовувати і нарощувати;

2) психофізіологічний і особистісний потенціал (стан здоров'я, працездатність, ціннісні орієнтації і мотивація);

3) соціокультурний потенціал (культурний капітал) - багатство у формі знань чи ідей, символів, моделей успіху, моделей ділової поведінки, споживчих стандартів, готовності і підготовленості до освоєння існуючих та формуванню нових символів і моделей поведінки;

4) власницький потенціал - масштаби і характер володіння різними видами власності (включаючи інтелектуальну і на власну робочу силу), здатність і готовність її захистити і примножити;

5) владний потенціал - готовність і здатність даної групи розпоряджатися не належними їй ресурсами.

В. Тарасенко вважає, що окремі «галузеві» визначення (наприклад, ресурсний потенціал, трудовий потенціал тощо) входять до об'ємніших понять, як, наприклад, «соціальний потенціал», що характеризує сукупну енергію населення, яка проявляється під дією певних мотивів і стимулів [5]. Реалізація енергетичного потенціалу конкретної соціальної когорти також залежить від рівня сформованих потреб, домінуючих інтересів та нормативно-етичних норм, стандартів.

Російська дослідниця С.Штирбул стверджує, що соціальний потенціал є системою відносин, які не обмежуються ринковими і забезпечують формування нових стимулів і мотивів розвитку (соціального, економічного, культурного), інновацій, забезпечують нові форми з'єднання факторів виробництва і аллокації ресурсів; представляє собою синергетичний ефект від суми її складових. Соціальний потенціал є категорією, яка знімає протиріччя категорії «соціальний капітал», як активна перетворювальна сила, представляє собою синергетичний ефект від сукупності культурних, цивілізаційних, суспільних, економічних і природних факторів [6].

Українські дослідники М.Лесечко та А.Чемерис пропонують розглядати соціальний потенціал як суму суспільних та індивідуальних можливостей - демографічних, освітніх, професійних, соціально-інфраструктурних, працевлаштування та подібних. На їх думку, активний аспект соціального потенціалу визначається рівнем соціального капіталу. У свою чергу соціальний капітал поділяється на:

- репродуктивний соціальний капітал (обсяг позитивної соціальної роботи щодо відтворення соціального капіталу);
- продуктивний соціальний капітал (обсяг позитивної соціальної роботи, яка дає приріст соціального потенціалу);
- деструктивний соціальний капітал (обсяг негативної соціальної роботи нелегальними, кримінальними і девіативними структурами та окремими індивідуумами [7].

Соціальний потенціал можна віднести до системоутворюючих елементів життєдіяльності соціуму (в першу чергу, сучасної економіки), і оцінка його впливу на всі сторони суспільного життя стає сьогодні одним з імперативів соціологічної теорії і практики. При виробленні стратегічних напрямків суспільних перетворень необхідно спиратися на об'єктивні закономірності соціально-економічного, соціально-політичного, соціально-культурного розвитку, що складаються, в тому числі, і під впливом тієї ролі, яку відіграє соціальний потенціал.

Соціальний потенціал визначають як система відносин, які не обмежуються суто економічними, політичними, правовими або психологічними чинниками і забезпечують формування нових стимулів і мотивів соціального розвитку, забезпечують нові форми соціальної взаємодії та алокації ресурсів; представляє собою синергетичний ефект від суми її складових.

Соціальний потенціал діє на нано-, мікро-, мезо-, макро- та метарівнях, і на кожному рівні для нього характерні відповідні суб'єкти: на нанорівні - сім'я, на мікро-і мезорівнях – учасники спільнот, соціальних груп, на макрорівні – держава, соціальні класи, страти, громадянське суспільство, на метарівні - людська спільнота в цілому.

На нанорівні соціальний потенціал повинен сприяти відтворенню людини, гармонійного розвитку особистості; на мікро- і мезорівнях соціальний потенціал повинен створювати єдиний інформаційний простір взаємодії і підвищувати ефективність комунікації; на макро- і метарівнях соціальний потенціал повинен підвищувати солідарність членів суспільства у вирішенні спільних проблем, виступати таким собі «соціальним клеєм».

Література та джерела

1. Бабан Т. Застосування категорії «потенціал» у сучасних економічних дослідженнях // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Вип. 127. – Харків: ХНТУСГ. – 2012. – с.53-59
2. Бабенко С.С. Соціокультурний потенціал трансформації пострадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 / Бабенко Світлана Сергіївна; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
3. Тютюнник Н.С. Використання категорій «потенціал», «капітал» і «ресурс» у соціально-економічних дослідженнях [Текст] / Н.С.Тютюнник, О.А.Ігнатова // Економіка промисловості, 2012. – № 3-4 (59-60) – С.351-355
4. Шкаратан О.И. Социология неравенства. Теория и реальность [Текст] / Овсей Шкаратан. – М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2012. – С.95
5. Тарасенко В.И. Социология потребления: методологические проблемы. [Текст] / Валентин Тарасенко. – К.: Наукова думка, 1993. – 288 с.
6. Штырбул С.А. Социальный капитал и социальный потенциал: субъекты и функции [Текст]: автореф. дис. на соиск. ученой степ. канд. экон. наук: 08.00.01 / С.А.Штырбул. – М., 2010. – 27 с.
7. Лесечко М. Соціальний капітал: проблеми розвитку і оцінки [Електронний ресурс] / М.Лесечко, А.Чемерис // Вісник Державної служби України. – №. – 2001. – Режим доступу: http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article?sessionId=E6394D6B3D0DC8BDF6A2C337F22EA68D?art_id=37661&cat_id=37402

В статье проанализированы современные подходы к пониманию сути категории «социальный потенциал». Автор сосредотачивается на анализе научных источников, которые рассматривают социальный потенциал как характеристику социального взаимодействия акторов. В исследовании указывается необходимость разграничения понятий «потенциал», «ресурсы», «капитал», каждое из которых имеет свою область применения.

Ключевые слова: потенциал, социальный потенциал, социальные ресурсы, социальный капитал.

In this article the contemporary approaches to understanding the content of the category of "social potential" have been analyzed. The author focuses on the analysis of scientific sources that consider social potential as a characteristic of social interaction of actors. The investigation shows the need to distinguish the concepts of "potential", "resources", "capital", each of which has its own scope.

Key words: potential, social potential, social resources, social capital.